

Coperta I, IV: Portrete reprezentându-l pe A.D. Xenopol
la diverse vârste.

Editura SAECULUM I.O.
ISBN: 978-973-642-509-7

© Toate drepturile pentru această ediție sunt rezervate
Editurii SAECULUM I.O.

A.D. XENOPOL

ROMÂNII
și
AUSTRO-UNGARIA

Ediție îngrijită și prefață de
I. OPRISAN

Editura SAECULUM I.O.
București – 2024

ce ungurii voesc să-l arunce în gâtul românilor, anume acela al ademenirii, după ce au văzut că eu asprimea și măsurile draconice nu izbutesc la nimic. Noi credem însă că nici cu acest sistem nu vor ajunge mai departe, pentru că românul crede că este cea mai mare cinste, cea mai mare fală și cea mai mare fericire de a trăi ca român, iară nu ca ungar.

CUPRINS

<i>O problemă fundamentală pusă în dezbatere: chestiunea Austro-Ungară (I. OPRIȘAN)</i>	V
<i>Notă asupra ediției (I. OPRIȘAN)</i>	IX
Prefață	1
Către frații din Ardeal	11
Energia românului	16
Dreptul istoric al românilor	21
Răspuns lui „Budapesti Hirlap“	28
Nație și naționalitate după concepția maghiară	34
Încotro merg ungurii?	38
Nașterea Mântuitorului	40
De Anul-Nou	43
Speranță	46
Ramura de măslin	49
Le Quadrilatère	52
Les revendications de la Roumanie	59
Învierea	65
Austro-Ungaria și România	68
Cu Bulgaria sau Serbia, adică cu Austro-Ungaria sau cu Rusia?	73
Quosque Tandem!	82
Răspuns comitelui Andrassy	90
Cumpăna cea mare	94
Politica externă a României în viitor	100
Alianța naționalităților	107
Organizare	111
Împăcarea	114
Un cuvânt cuminte	118
Urmările încercării de împăcare	126
Răspunsul contelui Tisza	129

L'Autriche-Hongrie, la Roumanie et la politique européenne . .	133
Un revirement dans la politique hongroise	139
Cu nici un preț cu Austria.	142
Interview la „Facla“	145
Franța și Germania.	148
Italia și România.	150
Ce așteaptă Italia.	153
În ceasul suprem.	158
Nu se face nimic!	161
Răniții.	164
Regele și țara	165
Cel mai mare pericol	170
Ultimul meu cuvânt	173
ADAOS	
Vălmășagul european.	178
Românii și maghiarii înaintea istoriei	195

CĂTRE FRAȚII DIN ARDEAL

Dacă ridic vocea spre a o trimite peste munți, este că mă cred în drept a o face, ca unul ce de 40 de ani lucrez la deșteptarea neamului și la a lui înălțare în ochii lumii civilizate. Nu vreau însă să intervin în lupta dăunătoare intereselor românești, ce a izbucnit așa din senin între reprezentanții intelectuali ai românilor din Ardeal, ci dorința mea ar fi, dacă se poate, să arunc o vână de apă peste focul încins, pentru a-l stinge înainte ca flăcările lui mistuitoare să fi redus în cenușă vlaga baștinei neamului românesc.

Poate o simțire egoist mă împinge la acest pas, anume apărarea corpului românilor din țara de la sudul Carpaților; căci România liberă își trage însemnătatea ei, ca formație politică, mai ales din existența românilor de peste munți, iar pe de altă parte cultura neamului întreg, sprijinită în mare parte și pe conlucrarea acestora, slujește de temelie Statului neatârnat. Avem, noi românii din România dunăreană, cel mai mare interes, ca frații noștri de peste Carpați să trăiască și să înflorească, pentru că din viața lor se întărește însăși a noastră viață; pentru că înflorirea lor umple de mirezme grădina întregului neam. Pierirea trunchiului original al poporului român, ar aduce îndată după ea pe aceea a vâjnoasei lui cracă din văile Dunării și a Nistrului. Dacă noi nu tindem la înglotirea politică a fraților din Ardeal; dacă noi chiar îi sfătuim să rămână cu toată credința către Statul în care istoria i-a înfăurit, aceasta nu înseamnă că noi ne dezinteresăm de soarta lor, de simțirile lor și de ființa lor. Noi ținem ca să rămână români, și pentru a-și apăra

IRDIS | We know books

firea și limba lor, le trimitem de peste munți toată îninimarea ce ne stă în putere. Pentru a păstra aceste bunuri neprețuite, mai bine să-și dea viața; căci cum spunea marele patriot ungar Kossuth în 1848: „Fără naționalitate viața este de prisos. Atunci când am pierde cuvintele limbii noastre naționale ne-am pierde și sufletul. A pierde naționalitatea este a muri ca popor. Pentru aceea naționalitatea și limba sunt mai scumpe decât libertatea; căci libertatea pierdută se poate recâștiga, iar naționalitatea niciodată. Naționalitatea este cea fizionomie, cu care un popor se arată în sânul națiunilor; asemenea fizionomie individuală avem și noi ungurii și pe aceasta nu voim s-o pierdem; pentru că a o pierde înseamnă a muri”.

Nu credem a cere ceva afara din cale, când pretindem ca cele ce ungurii socotesc așa de prețios pentru ei, să privim la rândul nostru ca de valoare pentru noi, și să spunem și noi, că limba este cel mai de seamă bun al unui popor; că el nu trebuie niciodată să o piardă; căci a o pierde este a muri.

Prin urmare, să fie odată bine cunoscut și bine lămurit înțelesul interesului ce-l purtăm fraților noștri de peste munți. Nu e vorba nici de irredentism, nici de contopire politică; nu stă în scopul nostrum de a inteți pe românii din Statul maghiar contra acestui Stat; nu e vorba de daco-romanism, nici de acele visuri deocamdată nerealizabile care ni se presupun fără niciun temei, pentru a putea apoi, pe închipuita lor ființă, să se îndreptățească măsurile de asprime luate contra românilor. Voim numai să ne apărăm limba, religia și naționalitatea; dar în această apărare, tot neamul românesc e solidar, căci are un interes comun de sprijinit, interesul existenței.

Și dacă această existență am apărât-o și am mântuit-o de primejdie în vremile când conștiința noastră națională era adormită, s-o lăsăm acum în voia soartei, când această conștiință s-a deșteptat? Tocmai acum să îngăduim ca să se întunece, când a sunat trâmbița redeșteptării: când românii au intrat pretutindeni pe calea propășirii; când au început a îmbogăți cultura omenească

cu produsele propriului lor ingeniu? Să murim tocmai acum când începem a trăi? Cine oare, după dreptate, ne-ar putea cere o asemenea jertfă?

O fi existând un partid irredentist în Italia, unde acest termen a luat chiar naștere. În România liberă pe cât și în Transilvania asemenea partid nu se află. Liga culturală din regatul României, nu este decât un așezământ asemănat cu Kulturregyletul maghiar; ea nu urmărește scopuri politice, ci exclusive numai de cele culturale. Nu se va găsi în România nici o acțiune îndrumată de un grup de oameni pentru că realizarea unității politice a românilor de pretutindenea; căci o asemenea acțiune ar fi o nebunie în situația actuală, care ar periclita numai existența poporului, în loc de a o întări.

Să se înceteze odată cu neconținută scoatere în iveală a stafiei daco-române. Ea a fost iscodită, cu mare ghibăcie, ca un mijloc foarte îndemânatic pentru a înăbuși năzuințele culturale ale neamului românesc.

*
* * *

Dacă însă interesul tuturor românilor este de a ocroti averea lor morală și intelectuală, care sunt mijloacele ce le stau la îndemână pentru a o face? Evident că, pentru a lucra în afară de regat, românii din el, care poartă mai mult decât toți ceilalți sarcina apărării neamului, nu au alte mijloace, decât cele culturale: ziare, reviste și cărți; propaganda orală este foarte restrânsă; cea prin teatru iarăși; dar și aceste mijloace culturale de apărare a neamului sunt paralizate prin cenzuri și opriri. Apoi atacul bunurilor culturale ale românilor ardeleni se face nu doar tot cu arme culturale, ci cu de acele politice. Statul maghiar apasă cu toată uriașa putere a organismului său asupra minții poporului român, și la o acțiune politică trebuie opus o acțiune de același fel. Întrucât Regatul român nici nu poate și nici nu vrea să se amestece în daraverile politice ale

conăționalilor din cetatea Carpaților, toată lupta politică română fu dusă numai de acești din urmă.

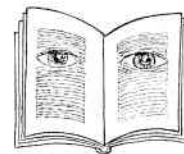
Ce bine au făcut românii, că au părăsit, în sfârșit, politica cea ucigătoare a pasivismului, care-i ducea la o moarte sigură și care a îngăduit ca atâta țărâm în lupta pentru existență să fie pierdut de ei! Dar dacă în pasivitate toți românii erau solidari, era prea firesc lucru ca, îndată ce vor păși pe calea activă, să se ivească și divergenți în păreri. Ele s-au manifestat până acum în deosebite rânduri, dar una din cele mai grave ne pare a fi aceea izbucnită între gruparea din jurul „*Tribunei*” și partidul *național*, gravă mai ales prin momentul, în care ea se manifestează, în ajunul marelui lupte pentru reforma electorală în Ungaria, care reformă poate avea pentru poporul românesc urmările cele mai necalculabile. Tocmai acum, când viitorul poporului român de peste munți e în joc, tocmai acum zicem, să intre în ei duhul cel rău al neînțelegerii! Și dacă ar fi măcar o deosebire în păreri asupra țintelor urmărite; dacă unii ar vrea una și ceilalți alta. Dacă s-ar reinnoi lupta dintre Temistocle și Aristide pentru apărarea Atenei! Dar nu! Ambele grupe doresc același lucru: apărarea bunurilor naționale românești și aproape prin aceleași mijloace. Pentru ce atunci cearta, pentru ce dezbinarea? De la rivalități personale? Dar interesele persoanelor sunt oare acum de luat în băgare de seamă, când se pune în cumpăna soartei interesul existenței neamului românesc? Noi românii din țara liberă putem să ne dăm și această răsfațare a luptelor personale, căci mai la urmă luptăm în de noi și nu trebuie să ne unim puțința contra unui protivnic comun. Apoi de câte ori a fost în joc existența țării, partidele noastre politice, oricât de înverșunate sunt una contra alteia, și-au dat mâna peste prăpastia îndușmănirii lor și și-au pus puterile întrunite spre îndepărtarea primejdiei. Așa au făcut la 1859 când fu vorba de a se alege același domnitor în ambele principate în contra rostirilor anumite ale Convenției de Paris: așa au făcut în 1866 când se alcătui constituția țării, tot așa în 1877, când cumpăna războiului atârna asupra

capetelor noastre și iarăși așa în 1907 când răscoala țăranilor putea primejdui existența Statului. De câte ori, deci, a fost o primejdie din afară sau din lăuntru, care amenința viața întregului, partidele din Regatul României uitau pentru o clipă măcar neînțelegerile lor și puneau împreună umărul la sprijinirea interesului obștei. Românii de peste munți însă tocmai acum să se dezbine, când oara cea de pe urmă pare a suna pentru ei pe marele ceasornic al veacurilor?!

Până acum doară era la ei un singur partid, acel național, care lupta contra apăsării Statului și acum când ar trebui ca primejdia comună să-i apropie mai mult decât oricând, ei tocmai acum să se dezbine?

Dar ce vreau ambele grupări – acel din jurul comitetului național și acel din preajma „*Tribunei*”? Deosebirea între programele lor este foarte mică, și dacă această deosebire se poate reafila în mijloacele politice, ținta urmărită, apărarea naționalității române contra cotozirii ei este una și aceeași. Apoi nu socot oare ambele grupări, că asemenea certe ar putea fi lăsate deocamdată la o parte, până se va trece marea cumpănă a schimbării sistemului electoral, rămânând ca în urmă să ducă lupta mai departe? Eu dacă mi-ar fi învoit să dau un sfat fraților mei de peste munți, le-aș spune: uitați dezbinările, căci e vorba de existența neamului. Dezbinările prin firea lor însăși sunt trecătoare, pe când viața unui popor este veșnică.

(„*Românul*” din Arad 17/30 Sept. 1911)

ENERGIA ROMÂNULUI

În aceste timpuri de veșnică luptă pentru menținerea bunurilor celor mai scumpe ale unui popor: limba și naționalitatea lui, e bine să ne înviorăm puterile la izvorul cel pururi viu al istoriei.

Desfășurarea vieții neamului românesc în regiunile pe care le ocupă de ambele laturi ale Carpaților dovedește un suflet înzestrat cu o energie fără seamăn, care a știut să păstreze, în mijlocul luptelor celor mai crâncene și în contra apăsărilor celor mai nedrepte, caracterul său național și mai presus de toate graiul strămoșesc care pune pecetea intelectuală pe naționalitatea oricărui popor.

A trebuit cele două puternice rădăcini: dacii și romanii pentru a da naștere unui popor de o vânjă atât de neasemănată, încât să poată străbate peste o mie șeptesute de ani de urgi nemaipomenite și să răsară astăzi ca popor deosebit – o insulă latină în mijlocul unui ocean de neamuri străine.

Când s-a prăbușit barbarii asupra Imperiului Roman, Dacia a fost și ea înecatată de valurile lor furtunoase, în care se părea că vechea ei poporație daco-romană va fi înăbușită, – când deodată se văzură plutind, pe marea încă băntuită de furtună, niște insule răzlețe de *popor* romanic, care-și întinseră încetul coastele până formară un continent care-și înfige temeliiile lui în straturile seculilor.

Această împrejurare singură ar fi de ajuns pentru a dovedi stăruința neîntreruptă a vechii poporații daco-romane în țara ei de baștină, deoarece pe aiurea, pe unde stratul romanic copleșit a

fost mai subțire, el a dispărut în sânul năvălitorilor cum a fost în Dalmația, în Moesia (Serbia și Bulgaria) și în sânul Daciei Traiane însăși, în regiunea ocupată de secui.

Se înțelege, că această năvălire a barbarilor a atins până la un punct unitatea neamului românesc, dacă nu în privința sufletească, care a rămas una și nedespărțită, desigur însă în privința politică, silind pe români de a se constitui în mai multe state mici, în loc de unul singur care să întroloace toate puterile neamului.

Soarta acestor state, acele de la sudul și răsăritul Carpaților și acele din cuibul munților chiar, a trebuit să fie deosebită, întrucât prin uriașa spinare a Carpaților ele erau împiedicate în avântul unei vieți comune.

Despărțiți, deci, românii în două mari grupuri: cei din Carpați și cei din valea Dunării, lupta pe care trebuiau să o ducă pentru menținerea ființei lor deosebite devine cu atât mai grea, cu cât aceste grupuri căzură, prin așezarea lor, în sfera de influență a unor popoare și state care aveau interes să le nimicească existența.

Românii din câmpia Dunării și a Nistrului intrară în lupte zdrobitoare cu nesălcicii otomani, spaima lumii de atunci, care le aduseră pe cap, după uriașe eforturi zdrobite, îngenuncherea politică, stoarcerii bănești, istovirea vlagei întregi a poporului român prin contribuții în natură și muncă silită în interesul asupritorilor; nu mai puțin prin întronarea în Principate a unei stăpâniri launtrice, întâi sub formă culturală, mai ales bisericească, apoi sub cea politică: înrăurirea grecească.

Mai primejdios însă fu ajutorul pe care românii din Muntenia și Moldova fură nevoiți să-l primească din partea rușilor și austriecilor.

Acel ce cunoaște cât de cât istoria românilor din fostele principate, știe cât sânge s-a vărsat din trupurile românești pentru a

înălțura de pe capul țării lor primejdii ale pașalâcului; câte umilințe și asupriri au trebuit să îndure românii, pentru a mântui și scăpa din urgiile dezlănțuite neașa fire românească, cu graiul ei cel frumos și de idei cuprinzător, cu comoara ei de gânduri întrupate în povești, legende, proverbe și zicători, cu apucăturile ei artistice cristalizate în o fermecătoare poezie poporană, în un port național din cele mai împodobite, în o muzică și danțuri naționale caracteristice, în o arhitectură, care astăzi reînvie în un stil românesc ce dă mari făgăduinți pentru viitor.

Dar lupta românilor din principate ajutată de noroc a ieșit la bun sfârșit. Orișicât ar fi hărțuit Regatul român de astăzi, oricât ar fi el stingherit în îndemnurile lui naționale de nevoile politice externe, totuși nu se poate tăgădui, că în marginile lui se poate dezvolta o viață liberă românească care se întinde tot mai mult în lățime și adâncime, hrănindu-se nu numai din munca poporului, dar și din aceea a străinilor răspândiți prin bogatele lui ogoare.

*
* *
*

Altfel stătură lucrurile cu românii din sânul cetății Carpaților. Aici condițiunile luptei fură mult mai grele decât acele care înconjură viața celor din afară de munți.

Cu toate că la început cucerirea românilor de maghiari nu zdrobi cu totul viața lor națională; ba dimpotrivă le respectă o sumă de drepturi de care ei se bucurau *ab antique*, totuși încetul cu încetul aceste drepturi fură înghițite, și românii pierdură mai întâi clasa lor conducătoare, nobilimea, care trecu la unguri și apoi, ca o urmare neapărată a acestei știrbiri naționale, veni căderea clasei țărănești în robia cea mai adâncă a celor trei națiuni stăpânitoare din Transilvania: ungurii (nobilii), secuii și sașii. Se revoltă simțul cel mai elementar de dreptate, când se citesc în legile *Approbatæ*

Constitutiones și în *Iustripartitum a lui Verböczy* dispozițiile privitoare la români, dispoziții care fură adăugite și înmulțite de către obiceiul ce se răsfața din ce în ce mai mult pe tărâmul asupririlor și al fărădelegilor. Această apăsare atât de cumplită a poporului român, care-l degradase din starea de om liber la aceea de înjosit rob, părea că va nimici într-însul orice vlagă, orice năzuință după o viață mai demnă; că va stinge în el flacăra națională, care tot mai licărea ca o scânteie ascunsă sub cenușa timpului.

Și cu toate acestea nici poporul din Transilvania și din regiunile mărginașe nu a dispărut; și el a învins în lupta pentru viață, și dacă victoria nu este încă deplină, toate semnele sunt, că spre ea se îndrumază pașii dezvoltării.

Cu toate silințele cele uriașe făcute de acei ce au interes a-i stinge ființa, puterile lui se adaugă neconținut; el se dezvoltă tot mai mult pe tărâmul economic, intelectual și cultural și se arată pe zi ce merge ca un element ale cărui revendicări trebuiesc ascultate.

Unde se pomenea înainte măcar puțința unui deputat român în parlamentul unguresc? Cum ar fi îndrăznit vreun român să năzuiască a figura în consiliile comunale? Cine ar fi cugetat înainte de 1839 la o presă românească care să apere interesele acestui neam obijduit? – Astăzi toate aceste lucruri sunt realități, și dacă năpustirea desnaționalizării strânge tot mai mult frânele bidiviului, acesta reîntărit în puterile lui se zbate tot mai sălbatic sub nedreapta strânsoare și va rupe în curând toate legăturile pentru a putea zbura liber și neoprit pe câmpia dezvoltării naționale. Evoluția, această putere miraculoasă care a dăruit tuturor popoarelor, în lupta pentru dezrobire, sprijinul ei puternic și neașteptat, va dăruia sigur acelor ce nu dorm libertatea ce o așteaptă.

Nu cunoaștem exemplu în istoria unui popor care să fi trecut prin atâtea greutăți; care să fi dus o luptă atât de crâncenă pentru